

Oponentský posudek disertační práce Tomáše Bojara *Zločin a trest u Cesare Beccarii – analýza osvícenské trestněprávní reformy*

Tento posudek je vypracován k druhé verzi disertační práce. Protože však práce v těch ohledech, o nichž jsem se vyjadřoval v předchozím posudku, nedoznala zásadnějších změn, vycházím zde ze svého původního posudku, který jsem lehce upravil a doplnil.

Tématem disertační práce Tomáše Bojara z oboru aplikované etiky je spis mladého milánského osvícence Cesare Beccarii *O zločinech a trestech* z roku 1764. Tento spis se objevil několik desetiletí před zásadní proměnou trestního práva v Evropě (jejíž nejslavnější, byť velmi osobitou interpretací je Foucaultovo *Dohlížet a trestat*), tuto proměnu předznamenal a významně ovlivnil. Naše současné trestní právo (jehož stav je nepochybně významnou společenskou, politickou i etickou otázkou) v zásadě vychází z oněch osvícenských principů vyjádřených v Beccariově díle, tento návrat ke kořenům je tedy velmi užitečný.

Disertační práce má sedm kapitol. V rozšířeném úvodu (1) jsou zdůrazněny dva aspekty Beccariova díla, podstatné pro soudobé právo – formulování principů moderního trestního práva a Beccariovo chápání soudce jako subsumpčního automatu. Po úvodu se krátce věnuje Beccariově biografii (2) a předosvícenskému trestnímu právu (3). Závažná je kapitola rozebírající fenomén osvícenství jako hlavní prostředek k interpretaci Beccariova díla (4). Následuje podrobný rozbor samotného traktátu (5) a kratší pojednání o dalším působení díla (6). Závěr výstižně shrnuje poznatky a názory autora práce (7); nově je v něm rozšířeno hodnocení Foucaultovy recepce Beccariova díla v již citované knize *Dohlížet a trestat* a z kapitoly 5.5.2 přesunuto a rozšířeno pojednání o formalismu v právu. Práce je přehledně členěná a psaná mimořádně srozumitelně a čtivě, s naprostým minimem formálních chyb.

Práce se opírá o úctyhodný záběr literatury od prací sociálně historických, právně historických, právně teoretických a právně filosofických, přes pojednání sociologická, filosofická a politologická až po beletrii. Dílo Cesare Beccarii je tak představeno v širokém kontextu a spolu s ním jsou přehledně vyloženy charakteristické rysy osvícenství jako myšlenkového směru a zevrubně rozebrány filosofické základy trestního práva, zejména problematika účelu trestu.

Třetí kapitola odhaluje určitá zjednodušení v osvícenském pohledu na dosavadní trestní právo, poznatky o předosvícenském trestním právu jsou již lépe ozdrojovány. Čtvrtá kapitola je poměrně stručnou, ale velmi výstižnou charakteristikou osvícenského myšlení. V jejím závěru je Beccarioův spis zasazen do politickofilosofických souvislostí – Beccaria pro autora představuje pozoruhodnou kombinaci idejí společenské smlouvy a utilitarismu: „Po mém soudu by jej šlo vtělit do jednoduchého hesla, které v sobě kombinuje klíčová slova z obou dvou teorií: vstupem do politické společnosti, vzdává se člověk jen malé části vlastního štěstí ve prospěch státu, tak aby on – a s ním i všichni ostatní – mohl o zbytek svého štěstí usilovat zcela volně.“ (str. 91).

Klíčová pátá kapitola se opírá o český překlad Beccariova spisu z roku 1893, s přihlédnutím k modernímu anglickému překladu a italskému originálu. Upřednostnění staříčského českého překladu před novým slovenským (Kalligram, 2009) chválím, popis sylogismu ve slovenské verzi na str. 38 („Pri každom zločine musí sudca uplatniť dokonalý sylogizmus: najdôležitejší musí byť všeobecný zákon, najmenej dôležité to, či skutok je, alebo nie je v súlade so zákonom, a potom dôsledok sloboda alebo trest.“) je asi dostatečným důvodem.

Pátá kapitola se věnuje především třem významným okruhům témat – a) účelu trestu (včetně diskuse nad trestem smrti a torturou), b) principům moderního trestního práva a c) formalismu v právu.

Účel trestu obecně a v díle Cesare Beccarii zvláště je rozebrán velmi důkladně, včetně opory v současné anglosaské literatuře a zdařilé typologie na tři externí (konsekvencialistická) a dvě interní (retributivistická) odůvodnění. Beccariovi je správně připisováno k dobru, že se neopírá o argument nápravy pachatele, který budí čím dál větší pochybnosti. Pro zrušení trestu smrti je vyzdvihován zajímavý Beccariův argument, že zvláště u veřejných poprav „lidé potom uvykají násilí a ztrácejí vůči němu potřebnou citlivost a ostražitost“ (str. 151).

Jádro Beccariova historického přínosu vidím v jeho významném přispění k prosazení principů moderního trestního práva, které autor práce shrnuje do šesti hesel: „legalita, nestrannost, mírnost, proporcionalita, neodvratnost, rychlost“. Komentuje je výstižně, možná jen zbytečně úsporně.

V šesté kapitole je zdůrazněn vliv Beccariova spisu na francouzskou Deklaraci práv člověka a občana, na americkou trestní politiku a zvláště na rakouské a francouzské trestní zákoníky.

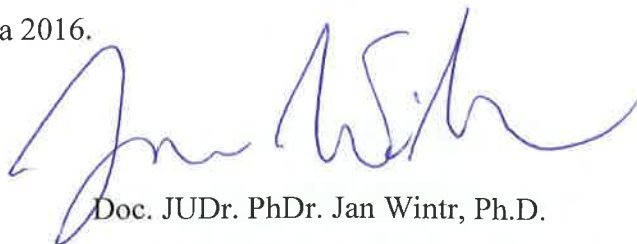
U pojmu formalismu v právu upozorňuje autor práce na důležitý právněteoretický problém – na to, zda osvícenská představa, reprezentovaná přednostně právě Beccariou, že mohou být zákony tak jasné, aby se soudce stal pouhým subsumpčním automatem, je vůbec uskutečnitelná a žádoucí. Opíraje se o knihu Zdeňka Kühna o komunistické a postkomunistické soudcovské aplikaci práva z roku 2005, varuje před přehnaným soudcovským formalismem a správně ukazuje na neudržitelnost Beccariovy radikálně formalistické pozice. Diskuse i v české právní vědě se však od té doby přece jen poněkud posunula a formalismus v právu už není takovým terčem opovržení (srov. příspěvek Zdeňka Kühna ve sborníku *Právo a dobro v ústavní demokracii* z roku 2011, a ještě zřetelněji článek Michala Bobka tamtéž). Autor práce si však potřeby značné míry formalismu zvláště v trestním právu vědom je (srov. pozn. 952 na str. 212), navíc je zjevné, že Beccariův pohled na roli soudce je tu skutečně extrémní (jak vysvítá i z provedené konfrontace jeho názorů s Aristotelem a Gadamerem). Nový je v přepracované verzi pokus konfrontovat tyto úvahy o formalismu v právu s vývody Adorna a Horkheimera v *Dialektice osvícenství* a propojovat osvícenskou technickou racionalitu právě s Beccariovým pojetím soudce jako subsumpčního automatu. Jen zcela na okraj k pozn. 925 na str. 206 podotýkám, že i ke svému překvapení jsem při četbě Švejka zjistil, že jeho komika je jen zcela výjimečně založena na otrockém lpění na liteře příkazu; mnohem častěji komika spočívá v tom, že Švejk příkazu přiřkne jiný než autorem zamýšlený účel (jako např. když důstojníkům opatří první díl románu s tím, že romány se čtou od začátku, přičemž ale právě druhý díl měl sloužit jako šifrovací klíč).

Mám za to, že Tomáši Bojarovi se podařilo napsat hodnotné dílo, sdělující leccos podstatného nejen Beccariovi jako historické postavě a o působení jeho díla, ale též o principech, na nichž spočívá naše soudobé trestní právo, a vlastně i o osvícenských základech moderního západního myšlení vůbec. Je třeba ocenit i autorovu neustálou snahu interpretovat Beccariu (ale třeba i Foucaulta) vstřícně, leč zároveň i kriticky.

V rámci obhajoby by mohla být zodpovězena otázka, zda onen účel nápravy pachatele lze připsat alespoň některým trestům alternativním k odnětí svobody, jako jsou obecně prospěšné práce či domácí vězení.

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 30. května 2016.

Doc. JUDr. PhDr. Jan Wintr, Ph.D.